

МОДЕЛЬ ЛЮДИНИ-ЕКОНОМІЧНОЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми: Складовою глобальних перетворень і трансформацій, що здійснюються в економіці і суспільстві, є принципово нові зміни у ролі, можливостях статусі, цінностях людини економічно активної.

Людина в економічній науці представлена як наукова абстракція, певна модель, яка є відправним пунктом, оскільки виступає своєрідним інструментом дослідження та аналізу співвідношення цілей агентів із стратегією та динамікою розвитку економічної системи. В сучасній економічній науці така модель не має однозначного визначення. Різні школи комбінують і наповнюють змістом її структуру, яка складається із трьох основних елементів: цілі, засоби їх досягнення, знання.

Мета: дослідити еволюцію людини-економічної.

Об'єктом дослідження є людина як економічна модель.

Дослідженість теми А. Сміт першим визначив поняття «Homo Economicus», де основними рисами людини вважав раціоналізм, намагання отримати максимальний результат із мінімальними витратами. Характерною особливістю кейнсіанської моделі є психологічні чинники, такі як схильність до заощаджень, перевага ліквідності, релігійні погляди.

Наприкінці XIX ст. засновник неокласичної школи А. Маршал зазначав, що «людина економічна» формується у процесі трудової діяльності та під впливом тих ресурсів, які вона створює в процесі праці, що наблизило його модель до реальних агентів виробництва – менеджерів. Інституціоналісти головним мотивом економічної поведінки людини визначали прагнення до підвищення соціального статусу (Т. Веблен, Г. Саймон, Д. Норт). На їх думку дії суб'єктів економічної діяльності розгортаються в економічному просторі, наповненому різноманітними інституціями – організаціями, правилами, традиціями, де мотивами поведінки можуть слугувати: самореалізація, творча діяльність, душевний комфорт, інстинкт майстерності та допитливості. Фактично інституціональний підхід заснований на міждисциплінарному аналізі соціологічного й економічного підходів. Порівнюючи «людину економічну» і «людину інституціональну», Г.Б. Клейнер підкреслював спрямованість цілей першої групи на максимізацію матеріальних благ, другої - на зміцнення свого стану і статусу в суспільстві [4, с.22].

Автори концепції, яку називають робочою моделлю людини (Ф. Хайек, Л. Мізес), акцентували увагу на комплексному підході, який враховує рівень усвідомленості та компетентності людини, її плани, реакції на неочікувані результати. Існують й інші напрями «моделювання людини», які відрізняються один від одного різноманітними індивідуально-психологічними особистісними характеристиками, серед яких можна виділити: концепцію розкоші В. Зомбарта; ідею товарного фетишизму К. Маркса; теорії – прихованих мотивів споживача Е. Дітхтера; інстинкту конкуренції Г. Шмоллера; економічний взаємодії («теорія ігор») Дж. Неймана та О. Моргенштерна.

У 70–х роках XX ст. К. Бруннер головні властивості економічної поведінки людини звів у системну модель REMM (resourceful, evaluative, maximizing man) – людина винахідлива, оцінююча, максимізуюча [1, с.55]. Проте, вона не враховувала впливу соціального фактору як динамічної складової, що виступає суттєвим недоліком в умовах зростання ролі реклами, пропаганди та інших важливих формування свідомості економічного суб'єкта.

Модель творчої людини – «homo creativus» була запропонована англійським економістом Дж. Фостером [6], яка передбачала створення економіки, що базується на знаннях, інноваціях і наукомістких технологіях, самореалізації, прагненні до досконалості. Закономірною особливістю моделі творчої людини є креативність, сутнісна основа якої – взаємодія таких структурних компонентів:

1. Компетентність як сума знань і досвіду;
2. Уміння творчо мислити, гнучкість і винахідливість у пошуку вирішення проблем;
3. Мотивація.

Модель творчої людини, по суті, є об'єктивною основою формування економічної системи нового типу, заснованої на інноваційно-креативному мисленні, пов'язаної із докорінними змінами в характері праці й типі працівника.

Сучасні моделі людини є більш складними, оскільки включають не тільки мотиваційні стимули, але й певні елементи психологічного характеру. Їх відмінними рисами є динамізм і різноманіття потреб (у самореалізації, свободі, бажанні духовного самовизначення), панування демократичних засад та колективних зв'язків. Нині особливого значення набувають якісні характеристики не лише людини-працівника (компетентність, навички, досвід, кваліфікація, здатність до самоосвіти, інтелект), але й людини-особистості (порядність, відповідальність, комунікабельність, колективізм). Не заперечуючи значення матеріальної основи в становленні людини, пріоритетними, на наш погляд, є соціокультурні детермінанти, якими є освіта, характер виховання, практичний і духовний досвід, що реалізуються у всіх формах і видах знання, мислення, здійснення власної практики. А це свідчить про те, що відбувається радикальна зміна акцентів – феномен власності на матеріальні засоби виробництва, як фундаментальний критерій, витісняється інтелектуальною власністю. В науковій літературі таке явище знайшло відображення у термінах: людський, інтелектуальний, соціальний капітал, людський потенціал.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що відповідно до модифікації самого ринкового господарства еволюціонувала і модель економічної людини. Господарський розвиток набув яскраво вираженої соціальної форми - спосіб життя, соціальна структура потреб, перетворився для людини із джерела виробництва засобів існування (речових, грошових, майнових) в сферу її самореалізації. Тобто сучасні уявлення про поведінку людини базуються на інноваційній, креативній та соціальній складових, які виходять на перший план в суспільстві.

Важливим аспектом для виявлення особливостей та побудови сучасної української моделі «економічної людини» має бути: розуміння мотивів та умов формування економічної поведінки, врахування реальних політичних обставин та соціально-демографічних характеристик, вплив невизначеності економічного становища, тобто розглядати її необхідно у контексті діалектики соціальної та економічної складових суспільного розвитку країни.

Література

1. Бруннер К. Уявлення про людину, концепція соціуму: два підходи до розуміння суспільства // Thesis. Мир человека. - 1993. - №3. - С. 56.
2. Гончарук (Чолач) Т.В., Джугла Н.В., Етнологічні інтенції осмислення українства у філософії Богдана Цимбалістого. // Психологія і педагогіка. - Тернопіль, 2018. - №1-2. - с 155-162.
3. Джугла Н. До питання Українського східного Обряду у рішеннях Замойського скандалу 1720р. / Історія релігій в Україні. - Львів, «Логос», 2005. - с 210-215
4. Федотова В. Г. Людина в економічних теоріях: межі онтологізації // Питання філософії. - 2007. - № 9. - С. 20 – 31.
5. Філософія: навч. посіб./Гончарук Т.В., Джугла Н.В., Шумка М.Л., - Тернопіль: підручники і посібники, 2016. - 416 с
6. Foster J. Evolutionary macroeconomics / J. Foster. - L., 1987. - 244 s.

ІСТОРИЧНІ ДОЛІ ЄВРОПОЦЕНТРИЗМУ

Постановка проблеми: В сучасному постіндустріальному суспільстві вкрай важливо досліджувати історію людства у глобальному масштабі. Європоцентризм є частиною цієї історії. І, як і з кожної історичної події чи феномену, з історичної долі європоцентризму можна взяти уроки для сьогодення життя.

Мета. З'ясувати, як склалася доля європоцентризму на сучасному етапі.

Завдання. Визначити, що таке європоцентризм, як він виник, що стало причиною його занепаду і чи популярний він у наш час.

Дослідженість. Серед українських науковців проблема європоцентризму не набула великої актуальності, не кажучи вже про історичні долі цього феномену. Це явище не стало предметом поглибленого наукового аналізу, та й сам термін вживається рідко. Однак саме європоцентризму присвячені наукові дослідження О. І. Сича, В. Г. Косминої, Д. С. Міненка та ін.

Європоцентризм, або західноцентризм – це світогляд, зосереджений на визнанні Європи, своєрідним зразком економічного, політичного, культурного, соціального, інтелектуального та технологічного розвитку[3]. Сам термін «європоцентризм» (євроцентризм) з'явився у 80-ті роки ХХ століття завдяки творам єгипетського економіста Саміра Аміна (нар. 1931), який виступив з критикою цього – за його словами – ідеологічного упередження. Термін «європоцентризм» став популярним у 1990-х роках, особливо в контексті деколонізації, допомоги у розвитку та гуманітарної допомоги, наданої індустріальними країнами (так званій «Перший світ») країнам, що розвиваються («Третій світ»). Поняття «європоцентризм» вживається у філософії та культурі. Воно розуміється як окрема концепція, відповідно до якої розвиток фундаментальних цінностей науки, мистецтва, філософії, літератури і т.д. відбувається лише в Європі. Космина В. Г. зазначає: «Європоцентризмом називається культурно-філософська установка, згідно з якою культурно-історичний розвиток Європи (Західної Європи) розглядається як зразок, своєрідний еталон «нормального», «правильного» розвитку, а культурно-цивілізаційна специфіка інших регіонів світу – як вияв їхньої «відсталості», «недорозвиненості», яку рано чи пізно (за допомогою тієї ж Європи) вдасться подолати»[3, с. 5-6]. Зарубіжні науковці під європоцентризмом також розуміють феномен перетворення (протягом XVI - XIX століть) Європи в центр розвитку всього людства, базуючись на визнанні винятковості цього регіону. Саме існування такого центру пов'язане з Європейською колоніальною ерою. Тоді в енциклопедіях під терміном «Європа» нерідко прагнули дати об'рунтування переважанню європейської влади під час колоніального періоду, тобто дати підґрунтя європейському пануванню. Тому укладачі посилались на особливу позицію Європи в порівнянні з іншими континентами. Зокрема, європейська винятковість широко відбивається у популярних жанрах літератури, де європейський колоніалізм проаналізовано з точки зору євроцентризму, наприклад, представляючи ідеалізованих і часто перебільшуваних чоловіків - героїв з Європи, які підкорили «дикунів» у залишках «темних просторів» земної кулі. З таким стереотипом часом можна стикнутися і в наш час.

В добу Нового часу Європа стала епіцентром економічного, політичного, соціального, інтелектуального та технологічного поступу людства. Західноєвропейський культурно-історичний тип розвитку характеризувався особливим динамізмом. Він вперше в історії створив індустріальне суспільство[6, с.34]. З індустріального економікою не могли конкурувати країни з традиційною, неіндустріальною (тобто аграрною) системою господарства. Вражаючи економічні, технологічні, воєнні, інтелектуальні досягнення дали Європі можливість протягом чотирьох століть бути лідером у суспільному прогресі й визначати магістральні напрямки та форми світового розвитку. Розрив у рівнях розвитку держав Сходу та Європи поглиблювався. Цивілізаційний досвід європейців переймався іншими країнами та регіонами, інколи навіть під тиском. Так, на межі XIX - XX ст. східні країни, в яких ще існували феодальні чи напівфеодальні інститути та структури, були фактично силоміць включені в систему світового капіталістичного господарства[5].

Однак історія знає багато випадків, коли після апогею, зеніту розквіту, починався процес незворотного занепаду. Так само трапилось і з європоцентризмом. Сягнувши свого розквіту наприкінці XIX ст., він вже невдовзі зазнав потрясіння, оговтатися від якого фактично вже не зміг. Це означало початок його занепаду. Цим потрясінням стала війна 1914 - 1918 рр., відома як Перша світова війна чи Велика війна.

Перша світова війна знищила світовий порядок, який існував до її початку. Разом з тим вона змінила і цивілізаційну парадигму світу, започаткувавши занепад європоцентризму[4, с.34]. Вона підірвала економічні позиції, сильно похитнула політичну гегемонію та призвела до глибокої кризи ідеологічних засад європоцентризму. У свідомості інших рас, писав один з французьких політиків у 1931 р., ця війна завдала жахливого удару по образу європейської цивілізації. Своєю цивілізацією європейці з гордістю вважали найвищою цінністю. Однак в ім'я цієї ж цивілізації вони чотири роки жорстоко знищували один одного. Тому поширені в попередній період уявлення про європейську цивілізацію як найвище досягнення світової культури взагалі, що уособлює силу, багатство, інтелект, загальний прогрес усього людства, визначає його шлях розвитку, після «Великої війни» були піддані серйозному сумніву й навіть тотальному запереченню. Відчуття безвиході, занепаду й навіть неминучої загибелі, які запанували в європейському суспільстві після Першої світової, зробили популярними твори Ніцше, який ще раніше пророкував, що західна (європейська) цивілізація втратила свою творчу силу. Також популярними стали заяви на кшталт «Європа над прірвою», «виродження Європи», «трагедія Європи» (Франческо Нітті), «присмерк Європи» (Освальд Шпенглер) і т.п. О.Шпенглер наголошував на значенні різноманітності культур та заперечував позицію, відповідно до якої якась культура, зокрема європейська, є більш значима, ніж інші. Це було повним запереченням європоцентризму, його протипологом[4].

Автор цікавого дослідження про західну цивілізацію Роджер Осборн пише: «Перша світова війна поклала край вірі європейських націй у свою богом дану перевагу й «природний» прогрес; також вона показала безпідставність присвоєння ними морального права керувати іншими...»[6, с.35]. І народи інших континентів, насамперед колоній і залежних країн, це відчули і замість сподівань на зміни у своїй долі з ласки і дозволу європейських метрополій розпочали вперту боротьбу за покращення своєї долі, покладаючись при цьому на власні сили. А відомий британський історик Джон Кіган був ще категоричнішим, охарактеризувавши втрату Європою світового лідерства (яке перейшло в другій половині ХХ ст. до США) таким чином: «Європа перестала існувати як центр світової цивілізації».[6, с.35]

Після Першої світової війни постала проблема лідерства у світі. Європа поділилась на ворогуючі табори. Конфронтація між ними спричинила Другу світову війну. Саме в цей час Європа втратила роль світового лідера. Ця роль відійшла до США. Також після Другої світової війни у другій половині ХХ століття з'явилась найбільша кількість критики європоцентризму. Тобто якщо Перша світова війна спричинила кризу європоцентризму, то Друга світова війна спричинила остаточний крах цієї ідеології.

Однак варто зазначити, що перебільшення вкладу європейської цивілізації в історичний розвиток людства завжди було об'єктом критики (правда, з боку лише окремих вчених, чия думка так і не була сприйнята науковим світом в цілому).

Яка ж тепер роль європоцентризму? Кінець ХХ ст. рядом дослідників культури визначається як епоха постмодернізму, або постмодерну. Найсуттєвішою рисою постмодернізму є перехід від класичного антропоцентричного гуманізму до універсального гуманізму, що обіймає все живе - людину, природу, Всесвіт. Відмова від європоцентризму та